

ANFÖRANDE

DATUM: 2008-02-05
TALARE: Vice riksbankschef Lars Nyberg
PLATS: Stockholm

SVERIGES RIKSBANK
SE-103 37 Stockholm
(Brunkebergstorg 11)

Tel +46 8 787 00 00
Fax +46 8 21 05 31
registratorn@riksbank.se
www.riksbank.se

■ Kontanter och betalningar – hur ser framtiden ut?

Riksbanken är för de allra flesta människor förknippad med pengar. Det är inte så konstigt. Det är vi som förser landet med sedlar och mynt och på varje sedel kan man läsa riksbankschefens namnteckning.

Men vi bryr oss inte bara om sedlar och mynt, som ju är medel för att sköta betalningar. Vi bryr oss om betalningar i en mycket vidare mening. Det hänger samman med att riksdagen bestämt att vi, som en av våra uppgifter, ska värna om ett säkert och effektivt betalningsväsende. Det betyder helt enkelt att vi ska verka för att det finansiella systemet i Sverige är så beskaffat att människor (och företag) kan sköta sina betalningar på ett säkert sätt – och dessutom till rimliga kostnader. När vi talar om "finansiell stabilitet", vilket vi ofta gör, är det i grunden möjligheten att göra betalningar säkert och effektivt som vi menar.

Att riksdagen gett oss denna uppgift är naturligtvis ingen tillfällighet: Om inte människor får sina löner och om inte banker och företag kan fullgöra sina betalningar så får detta snabbt stora effekter i samhället. Det är därför finansiell stabilitet handlar om hur banker och finansiella marknader fungerar och om hur säkra och effektiva olika tekniska betalningssystem är – till vardags, men också i krissituationer.

Pengar är utmärkta som betalningsmedel – så länge vi tror på att de har något värde. Tappar vi den tron återstår bara att börja byta varor med varandra och det finns många beskrivningar över hur klumpigt och kostsamt detta blir, även från modern tid. Det är därför riksdagen gett oss i Riksbanken vårt uppdrag att upprätthålla ett fast penningvärde. Men inflationsmålet och dess bakgrund är inte vad jag ska prata om idag. Idag handlar det om kontanter och andra sätt att göra betalningar. Och här har den tekniska utvecklingen, precis som på så många andra områden, i hög grad förändrat verkligheten.

Minns ni lönekuverten? I löneförhandlingarna diskuterar man fortfarande ibland "hur mycket pengar det ska bli i lönekuverten". Men numera är lönekuverten en metafor. Vi som har sett dem i verkligheten blir allt färre. Själv glömmer jag aldrig när jag arbetade på ett sågverk i Ångermanland och "kamrern" från kontoret kom ner med lönekuverten på fredagen. När man fick lönen i handen kände man verkligen att man utträttat någonting under veckan. Idag får vi ju alla lönen insatt på vårt bankkonto, direkt överförd från arbetsgivarens konto. Det är naturligtvis

mycket effektivare. På sågverket fick "kamrern" åka till banken i Härnösand för att hämta ut pengarna och sedan räkna upp dem på kontoret innan han kunde vandra ner till oss och dela ut kuverten. Det tog honom hela dagen. Men jag kan inte neka till att det var en annan känsla att öppna lönekuvertet än det är att sprätta upp kontobeskedet från banken.

Just den ökade användningen av bankkonton kom att revolutionera betalningarna i Sverige. Med bankkontona som bas kunde en mängd nya betalningsinstrument utvecklas. Checkarna byggde på bankkonton och det gjorde också postgiro och bankgiro. Detsamma gäller för dagens kortbetalningar och Internetbetalningar.

Vilka är då dagens trender på betalningsområdet? Och vad tror vi händer framöver? Är vi, som vissa hävdar och några förespråkat, på väg mot ett kontantlöst samhälle? "The end of the cash era" var rubriken på framsidan av The Economist för ett knappt år sedan.¹ Är det ett rimligt scenario? För att närma mig något slags svar på dessa frågor, eller i alla fall en kvalificerad gissning, ska jag börja med att se lite närmare på vad som har hänt under de senaste årtiondena.

Kontanta betalningar har minskat i betydelse

Jag börjar med kontanterna. Kontanta betalningar svarar fortfarande för en stor andel av antalet transaktioner i den svenska ekonomin. Men det förvånar väl ingen om jag säger att de stadigt minskat i betydelse under de senaste decennierna. Som procent av BNP har andelen sedlar och mynt i omlopp (M0) mer än halverats sedan 1950-talet, från cirka 10 procent till omkring 3,5 procent.²

Under de senaste femton åren har emellertid utvecklingen planat ut. Användningen av kontanter har inte minskat på samma sätt som tidigare. M0 i nominella termer har faktiskt ökat. Tittar vi på statistiken över uttag i uttagsautomaterna så finner vi att det samlade transaktionsvärdet har legat ganska konstant runt 275 miljarder kronor per år under hela 2000-talet. Antalet kontantuttag har legat runt 320 miljoner.

Betyder detta att vi nått en nedre gräns för hur mycket kontantanvändningen kan minska? Är det slut på segertåget för de kontobaserade betalningarna? Jag tror inte vi ska vara säkra på det. Kontanter är fortfarande dyra att transportera och hantera och senare års ökade rånrisk har inte gjort hanteringen billigare. I slutändan är det vi som konsumenter som på olika sätt betalar de kostnaderna. Men att vi svenskar gillar våra kontanter mer än de flesta bedömare trodde för några år sedan, det måste vi nog konstatera.

Hur har då de kontobaserade betalningsinstrumenten utvecklats?

Användningen av kort har ökat snabbt

Kortbetalningar har ökat snabbt i Sverige under de senaste åren. På tio år har värdet av betalningar med kort nära nog fyrfaldigats och antalet betalningar med kort mer än sjufaldigats. För sex år sedan, 2002, gjordes för första gången fler

¹ The Economist, 17-23 februari 2007.

² Den sista december 2007 uppgick utelöpande sedlar och mynt till 114 miljarder kronor. Sveriges riksbank.

■ kortbetalningar i betalningsterminaler än kontantuttag via uttagsautomater. I den senast tillgängliga statistiken, från 2006, var kortbetalningar i betalningsterminaler tre gånger vanligare än kontantuttag via uttagsautomater.

Om man räknar i antal betalningar är kort numera det mest använda kontobaserade betalningsinstrumentet. I likhet med kontanter används kortbetalningar främst för betalningar som sker vid själva transaktionstillfället. Enligt en Temoundersökning från 2006, använde 45 procent av de tillfrågade kort som betalningsmedel vid minst fyra av fem inköp.³ Värdet på en genomsnittlig kortbetalning har i det närmaste halverats under de senaste tio åren, från ungefär 730 kronor till ungefär 380 kronor. Vi använder alltså i allt högre utsträckning kort för att betala mindre belopp. På detta sätt verkar kort alltmer fungera som substitut till kontanter. Och det särskilt för yngre personer, vilket framgår av en studie som Riksbanken nyligen har publicerat.⁴

Den ökade användningen av kort är för övrigt en internationell trend. Om vi exempelvis ser till utvecklingen i våra nordiska grannländer kan vi se att kortbetalningar har haft en snabb tillväxt även i dessa länder.

När det gäller valet mellan bankkort och kreditkort är det tydligt att de svenska kortanvändarna föredrar bankkort. Under 2006 användes bankkort vid ungefär 80 procent av alla betalningar med kort. Betalkort och kombinerade betal- eller kreditkort dominerar den återstående delen av kortbetalningarna.

Checken har försvunnit

Kortbetalningar har som sagt var börjat ersätta betalningar med kontanter av mindre belopp. De har också ersatt en stor del av checkbetalningarna i Sverige. År 1990 gjordes var sjunde transaktion med check. Checkbetalningarna svarade för drygt en tiondel av värdet för icke-kontanta betalningar. Idag svarar checkbetalningarna bara för några tiondels procent av såväl värdet på betalningarna som av antalet transaktioner.

Checkens död i Sverige är intressant, för den var snabb och oväntat smärtfri. Historien är följande: Checkhanteringen blev med tiden alltmer olönsam för bankerna. Kostnaderna ökade, men ingen av bankerna vågade ta steget att verkligen debitera kunderna för dessa kostnader. Man oroade sig för att svenska folket betraktade betalningar med check som en nedärvd rättighet och därför skulle protestera högljutt. Men där hade man fel. När en av bankerna i början av 1990-talet till sist bestämde sig för att ta ut en avgift på femton kronor per check (och de andra följde efter) så försvann bara på något år större delen av checkbetalningarna – och dessutom utan politiska konvulsioner. Anledningen var att det fanns utmärkta substitut som var kostnadsfria och som marknadsfördes av bankerna, i första hand kort och gireringar. När konsumenterna upptäckte detta blev sorgen över checkens död inte så betungande.

USA har alltid varit checkens förlovade land. Här har konsumenterna av tradition skickat en check i ett kuvert när de ska betala till exempel sin el- eller teleräkning. Bolaget som fått checken har sedan skickat den vidare till banken som gjort en överföring av pengarna och sedan skickat tillbaka checken till konsumenten. Tonvis av checkar har på detta sätt dagligen farit kors och tvärs över den

³ "Allmänhetens syn på bankerna", Temoundersökning, mars 2006. Svenska Bankföreningen.

⁴ Bergman, Guibourg och Segendorf, "The costs of paying – private and social costs of cash and card", Working Paper Series (no. 212), Sveriges riksbank, september 2007.

■ amerikanska kontinenten. Men även i USA har på senare år checkanvändningen börjat avta.

Gireringar, överföringar och autogiro används för de större betalningsflödena

Gireringar och autogiro används för återkommande och i sammanhanget relativt större betalningar, som till exempel månadsräkningar, och ofta med någon man har ett avtalsförhållande med, exempelvis elbolaget och telebolaget. I termer av värde står gireringar, överföringar och autogiro för en mycket stor del av betalningsflödet mellan privatpersoner, företag och offentliga sektorn. Tidigare stod de även för en stor del av antalet icke-kontanta transaktioner, men sedan några år tillbaka görs fler kortbetalningar än gireringar, överföringar och autogiro.

Idag har cirka 80 procent av de svenska hushållen tillgång till Internet. Det har lett till att allt fler använder bankernas Internetbanker. De traditionella kontobaserade betalningsinstrumenten har anpassats till denna nya betalningskanal. I vissa banker är mer än hälften av gireringarna Internetbaserade och andelen ökar snabbt. Kunderna kan också i allt högre utsträckning få fakturorna direkt via Internettjänsten, så kallad e-faktura.

Minns ni hur man köade framför bank- eller postkassan för att betala sina räkningar en gång i månaden? Några betalar fortfarande på det sättet, men de blir allt färre. De allra flesta som har möjlighet föredrar att sitta framför den egna datorn framför att hänga i kassakön. Men det har inte bara blivit bekvämare att betala, det har också blivit billigare. Betalningar över disk, checkar, kontantuttag och pappersbaserade girobetalningar är dyra att producera. Elektroniskt initierade betalningar som till exempel autogiro, överföring via Internetbank och korttransaktioner är väsentligt billigare. Det är inte så konstigt att vi under den senaste tjugoförårsperioden i stor utsträckning övergått från pappersbaserade till elektroniskt initierade betalningar.⁵ Det är säkert en utveckling som kommer att fortsätta.

Marknaden utvecklas

Allt detta jag talat om rör det vi kan kalla traditionella betalningsmedel och betalningsinstrument. Även Internetbetalningarna är i grunden traditionella i den meningen att de överför pengar mellan konton.

Under 1990-talet var det många, inte minst inom centralbanksvärlden, som trodde att elektroniska pengar (e-pengar) skulle ersätta om inte alla, så åtminstone en stor del av de mindre betalningar som görs med sedlar och mynt. Lite förenklat kan man säga att e-pengar är pengar som överförs från till exempel ett konto i en bank till någon form av datamedia, där de lagras för att sedan kunna användas för betalningar. Lagringsplatsen kan vara en mikroprocessor inbyggd i ett plastkort – så kallade kontantkort – men den kan också vara minnet på en dator eller en central server – så kallade nätverkspengar.

I Sverige finns idag ingen landsomfattande utgivning av e-pengar. Det har dock funnits. 1998 lanserade några av bankerna det så kallade Cash-kortet, som var

⁵ Under 2006 var 85 procent av alla gireringar och överföringar elektroniskt initierade, resten var pappersbaserade. I termer av värde var 96 procent av dessa betalningar elektroniskt initierade. Sveriges riksbank.

ett förbetalt kontantkort som var tänkt att ersätta sedlar och mynt vid transaktioner av små belopp vid mindre försäljningsställen. Det blev, får man väl säga så här efteråt, en flopp. Konsumenterna gillade det aldrig. Kanske fanns det för få laddningsställen, kanske var de vanliga bankkortet för nära substitut, kanske tyckte man att bankerna borde ha betalt lite ränta på pengarna även när de överförts till Cash-kortet? Hur som helst gick det som det gick. Som mest uppgick antalet transaktioner under ett enskilt år till 4,2 miljoner transaktioner. Cash-kortet upphörde slutligen under hösten 2004.

Det är dock inte bara i Sverige som utvecklingen gått trögt. Även i övriga Europa har det gått långsammare än förväntat. Det finns visserligen länder där förbetalda kontantkort – liknande vårt Cash-kort – används i förhållandevis hög utsträckning, och jag tänker då framförallt på Belgien och Nederländerna. Sammantaget är dock användningen av förbetalda kontantkort blygsam.

Vad som har växt under senare år är användningen av så kallade serverbaserade nätverkspengar. Bolag som hanterar förbetalda betalningar på Internet, så kallade e-betalningsbolag, har blivit allt vanligare. Genom att använda dessa bolag behöver vare sig köpare eller säljare uppge känslig information – som kortnummer eller kontonummer - på Internet. Det mest kända e-betalningsbolaget är PayPal, som är registrerat i Luxemburg, men som agerar i hela världen.

För ganska exakt tio år sedan höll nuvarande riksbankschefen Stefan Ingves ett tal på temat "Elektroniska pengar ur ett centralbanksperspektiv". Han sa då bland annat att "det är mycket på gång på många håll i världen när det gäller e-pengar, men det breda genomslaget låter ännu vänta på sig". Den sammanfattningen kan nog sägas hålla än idag.⁶

Men all utveckling är inte knuten till e-pengar. Mobiltelefonen används numera också för att göra betalningar. Vi kan till exempel betala våra resor med buss och tunnelbana genom att skicka ett sms. Någon sekund senare får man ett sms tillbaka från operatören, som bekräftar att man har köpt en biljett och som kan visas för chauffören eller konduktören. Har man ett kontantkort dras kostnaden direkt, i annat fall kommer den på telefonräkningen.

Det finns butiker som börjat använda kontantkort. På en kaffekedja i Stockholm kan man för tjugo kronor köpa ett plastkort och sedan ladda det med kontanter i någon av kedjans butiker. Använder man kortet får man rabatt när man köper kaffe och smörgåsar. Även bullar och andra varor berättigar till rabatt. Det är uppenbart rationellt i hanteringen på försäljningsställena och dessutom uppskattat av konsumenterna.

Alla vi stockholmare kan ju också glädjas åt biltullarna, där avgiften, när väl den automatiska registreringen skett vid passage av betalningsstället, lika automatiskt dras från våra bankkonton. De tekniska innovationerna är många, även när det gäller kontobaserade betalningar.

Och hur ser framtiden ut...?

Vi som arbetar på Riksbanken har som en viktig uppgift att bedöma hur den svenska ekonomin kommer att utvecklas framåt i tiden. Detta har gett oss en stor

⁶ "Elektroniska pengar ur ett centralbanksperspektiv", anförande av Stefan Ingves, Sveriges riksbank, 4 mars 1998.

■ ödmjukhet inför konsten att göra träffsäkra prognoser. Jag ska därför avstå från alla bestämda uttalanden om vad som kommer att ske inom betalningsområdet. Utvecklingen är mycket tekniskt betingad och jag är ingen tekniker. Men låt mig komma med några reflektioner och några gissningar.

- Jag tror att det "kontantlösa samhället" är lika långt borta som det "papperslösa samhället" var när man började tala om det en gång i tiden. Det kommer alltid att finnas ett behov av sedlar och mynt, även om de kontanta transaktionerna fortsätter minska som andel av BNP. Kontanter är ett effektivt betalningsmedel för vissa ändamål och kommer att fortsätta att vara det.
- Nästa generation kommer att använda kort i mycket högre utsträckning än vi gör nu, även för mindre transaktioner. Det finns banker som idag, med föräldrarnas tillstånd, ger enkla bankkort till barn som är tretton år och äldre. Dessutom kommer betalningar via sms att växa i betydelse. Mobiltelefonerna har kommit för att stanna.
- Kortet kommer att utvecklas tekniskt. De blir säkrare med chip i stället för magnetremsor och de får flera olika funktioner – id-kort, körkort, pass? Tekniken verkar inte ha några gränser här. Möjligheterna att kommunicera trådlöst ökar användningsområdena ytterligare.
- Användningen av e-pengar kommer att växa. Inte cash-korten, där finns för goda substitut, men de serverbaserade nätverkspengarna. När e-handeln ökar behövs också säkra e-betalningar.
- Jag tror slutligen att pappersbaserade betalningar kommer att gå sotsdöden till mötes, precis som checkarna en gång gjorde. De är dyra för bankerna och opraktiska för konsumenterna. Om några år får vi se dem på tekniska museet.

Tack för att ni velat lyssna.